

Research Paper

Effective Factors in the Prolongation of the Criminal Proceedings Regarding Absentee Proceedings

Seyed Hassan Cheraghi¹, Ali Jamadi ^{*2}, Karam Janipour²

1. PhD student in criminal law and criminology, Islamic Azad University, Yasouj, Iran
2. Assistant Professor, Department of Law, Islamic Azad University, Yasouj, Iran

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 89-102

Use your device to scan and read the article online

Keywords: *hearing time, hearing in absentia, votes in absentia, right to appeal, postponement of hearing.*

According to the law of criminal procedure, judicial authorities should deal with the matter as soon as possible and avoid any action that prolongs the proceedings. Today, there is a general rule and principle in proceedings and it is said that it is accepted by international documents and it is conventional and reasonable, and this rule and principle is that the process of proceedings should be carried out in a reasonable and conventional period of time, which has a favorable effect. and guarantee the rights of each party. It is also believed that the delay in the implementation of justice is considered a form of injustice. On the other hand, today we are talking about economic proceedings, and in this type of proceedings, it is desired to have the lowest cost. One of the significant costs in the proceedings is the cost and financial burden of the proceedings, and the other is the cost of the proceedings. In many cases, time is considered as the most important and fundamental issue and factor and can be evaluated. In other words, the benefit of the proceedings and its effectiveness and efficiency is in the speed of the proceedings. One of the issues that is effective and significant in prolonging the criminal proceedings is the issue of absentee proceedings. In this article, the existing laws in this field and the effective factors in the prolongation of the judicial process regarding absentee proceedings are examined and this issue is examined. An important issue that is considered and investigated in this research is that by examining the issue in jurisprudence and the existing laws and the previous laws and comparing them, are the existing laws in the current situation regarding absentee proceedings in criminal matters effective in prolonging the judicial process and the role of They have and cause the time of criminal proceedings to be extended and prolonged, which is one of the reasons for the delay of the proceedings, and as a result, it causes a delay in the execution of justice and each of the parties attaining their legal rights.

Citation: Cheraghi, S. H., Jamadi, A., & Janipour, K. (2024). **Effective Factors in the Prolongation Of The Criminal Proceedings Regarding Absentee Proceedings**, *Geography(Regional Planning)*, 13 (Special Issue 1), 89-102.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.228021.2458

* **Corresponding author:** Ali Jamadi, **Email:** ali.jamadi@iran.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

One of the basic principles of a fair trial is the presence of the parties in court and the possibility of self-defense. This principle encompasses the right to defense and appeal and emphasizes that every person should have the opportunity to present their case and defend themselves. Additionally, an important principle of judicial proceedings is the expedient processing of cases. The proceedings should be conducted in the shortest possible time to preserve the rights of the individuals involved. In the event of a crime, society has the right to promptly implement the necessary criminal measures. In this regard, the court is obliged to make a decision within a reasonable and customary timeframe. Unjustified delays in the proceedings can lead to a violation of people's rights. In cases where the defendant does not appear in court, the legislator, under certain circumstances, has prescribed absentee proceedings to prevent the violation of the rights of the plaintiff and society. This research examines the rules and laws related to judicial proceedings, legislative records, and their shortcomings.

Methodology

This research is descriptive-analytical and applied in nature. The descriptive part involves collecting and describing information and data, while the analytical part focuses on examining and analyzing these data. The research also has a comparative aspect, as it examines the laws and regulations of different countries. Data collection methods include library studies, which involve gathering information from secondary sources such as books, scientific articles, theses, and both domestic and international laws.

Results and Discussion

Various factors contribute to the lengthening of criminal proceedings, especially in absentia cases, and these factors are related to laws, litigants, infrastructure, and human elements. Among the legal factors, two notable issues are limiting the cases of in-person hearings and expanding the scope of absentia

judgments. For instance, the Criminal Procedure Law of 1990 allowed for absentia proceedings without summoning the accused in criminal cases. However, the laws of 1998 and 1992 narrowed the scope of in-person judgments and broadened the circumstances under which judgments could be made in absentia, resulting in prolonged proceedings. Additionally, the expansion of the time frame and scope for appeals contributes to delays in the judicial process. Specifically, the deadline for challenging an absentia judgment has been extended from ten days under previous laws to twenty days for individuals residing within the country and two months for those living abroad under the new law. These changes, which contradict the principle of expediting proceedings, lead to extended processes and infringement on the plaintiff's rights, highlighting the deficiencies and drawbacks in the new laws.

Conclusion

In absentia proceedings, timing is of great importance. This type of proceeding occurs when the defendant or their lawyer is not present at the hearing and does not present a defense. The law emphasizes that the defendant must be informed of the complaint and its reasons and must have the opportunity to defend themselves. In the case of non-attendance, it is assumed that the complaint or objection to the right to defend has been accepted unless a justified excuse is provided. It is necessary to expedite in absentia proceedings to prevent the violation of the rights of the plaintiff and society and to maintain the efficiency of the administration of justice. This principle is emphasized not only in domestic laws but also in international documents and jurisprudential principles. An unreasonable extension of the deadline for appealing an absentee verdict can lead to delays in the administration of justice. Therefore, by establishing appropriate criminal policies and various executive guarantees, the legislature can make proceedings fairer and more cost-effective, preventing people from resorting to private justice. Speed in handling cases also reduces costs and optimizes resources in the criminal justice system.

References

1. Aghae Janat Makan, H. (2017). Fair and just trial rights (1st ed.). Tehran: Jangal. [In Persian]
2. Ameli, Sh. H. (2022). Wasail al-Shi'a (Volume 18, 5th ed.). Tehran: Al-Maktabah al-Islamiyyah. [In Persian]
3. Ashouri, M. (2009). Criminal procedure (Volume 1, 15th ed.). Tehran: Samt. [In Persian]
4. Dehghani, H. (2004). Reasons for delays in civil proceedings and ways to prevent them. Journal of the Faculty of Law, Shahid Beheshti University. [In Persian]
5. Ghorbani, A. (2011). Fair trial in the practice of the European Court of Human Rights (1st ed.). Qom: Hoqooq Emrooz. [In Persian]
6. Goldoost Joibari, R. (2010). General principles of criminal procedure (5th ed.). Tehran: Jangal-e Javdaneh. [In Persian]
7. Haeri Tabatabai, A. M. (1997). Riyadh al-Masalih fi Tahqiq al-Ahkam bil-Dalail (1st ed.). Qom: Al al-Bayt Institute. [In Persian]
8. Hojjati-Bari, S. M.-M. (2005). Islamic penal code in the current order. Tehran: Misaq-e Adalat. [In Persian]
9. Hosseini Shirazi, M. (1989). Al-Fiqh (2nd ed.). Qom: Dar al-Ilm. [In Persian]
10. Jafari Langaroudi, M. J. (2006). Legal terminology (16th ed.). Tehran: Ganj-e Danesh. [In Persian]
11. Janipour, A. (2014). Special criminal courts (1st ed.). Tehran: Shahr-e Danesh. [In Persian]
12. Kazemi Golvordi-Ali Zadeh, M. R.-J. (2012). Absentia proceedings in the light of jurisprudential rules. Journal of Fiqh and Islamic Law Studies, (9). [In Persian]
13. Khaleghi, A. (2014). Notes on criminal procedure law (1st ed.). Tehran: Shahr-e Danesh. [In Persian]
14. Khaleghi, A. (2016). Criminal procedure (Volume 2, 31st ed.). Tehran: Shahr-e Danesh. [In Persian]
15. Khoei, S. A. (1990). Mabani Takmilat al-Minhaj (28th ed.). Qom: Madinat al-Ilm. [In Persian]
16. Khomeini, S. R. A. (1987). Tahrir al-Wasilah (Volume 2). Tehran: Dar al-Ilm. [In Persian]
17. Mohaghegh Damad, M. (1988). Qawa'id al-Fiqh (12th ed.). Tehran: Center for Islamic Sciences Publication. [In Persian]
18. Mohajeri, A. (2006). Judicial procedures in Iranian courts (3rd ed.). Tehran: Fekr-e Sazan. [In Persian]
19. Mohajeri-Poorarab, A.-R. (2002). Absentia judgments in Islamic jurisprudence and Iranian law (1st ed.). Tehran: Khat-e Sevom. [In Persian]
20. Mohammadi, K. S. (2015). Fair trial in the realm of criminal justice in Iran (1st ed.). Tehran: [Publisher not specified]. [In Persian]
21. Najafi, M. H. (1988). Jawahir al-Kalam fi Sharh Shara'i al-Islam (Volume 3). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah. [In Persian]
22. Sanglaji, M. (2003). Criminal procedure in Islam (1st ed.). Tehran: Khat-e Sevom. [In Persian]
23. Shahcheragh, H. (2010). Criteria for distinguishing procedural principles from formalities in legal proceedings. Talaye-e Hoqooq, (7), Mehr and Aban. [In Persian]
24. Shahid Thani, Z. D. A. (2007). Rawdat al-Bahiyah fi Sharh al-Lum'ah al-Dimashqiyyah. Najaf Ashraf. [In Persian]
25. Tusi, A. J. M. (1988). Al-Khilaf (1st ed.). Qom: Office of Islamic Publications. [In Persian]
26. Varouaei, A., & Hariri, M. (2016). Fair and just trial (1st ed.). Tehran: Aryadad. [In Persian]

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)

دوره ۱۳، شماره ۵۱، تابستان ۱۴۰۲

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

عوامل موثر در طولانی شدن فرایند دادرسی کیفری در باب رسیدگی غیابی و تبیین ابعاد ژئوپلیتیک آن

سیدحسن چراغی: دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران

علی جمادی*: استادیار، گروه حقوق، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران

کرم جانی‌پور: استادیار، گروه حقوق، واحد یاسوج، دانشگاه آزاد اسلامی، یاسوج، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۸۹-۱۰۲</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> <p>واژه‌های کلیدی: زمان دادرسی، دادرسی غیابی، آرای غیابی، حق واخواهی، اطاله دادرسی</p>	<p>بر اساس قانون آئین دادرسی کیفری مراجع قضایی باید در سریع‌ترین و در کوتاهترین زمان ممکن به موضوع رسیدگی نمایند و از هر گونه اقدامی که موجب طولانی شدن روند دادرسی می‌شود اجتناب نمایند. امروزه یک قاعده و اصل کلی در دادرسی وجود دارد و مطرح است که مورد پذیرش اسناد بین‌المللی بوده و متعارف و معقول می‌باشد و این قاعده و اصل این است که فرایند دادرسی باید در یک مدت زمان معقول و متعارفی انجام شود که دارای اثرگذاری مطلوب بوده و تضمین‌کننده حقوق هریک از طرفین باشد. همچنین اعتقاد بر این است که تاخیر در اجرای عدالت نیز نوعی بی‌عدالتی محسوب می‌شود. از سوی دیگر امروزه سخن از دادرسی اقتصادی است و در این نوع از دادرسی رسیدگی مورد نظر است که دارای کمترین هزینه باشد. یکی از هزینه‌های قابل توجه در دادرسی هزینه و بار مالی دادرسی است و دیگری هزینه زمان دادرسی است. در بسیاری از موارد وقت و زمان به عنوان مهمترین و اساسی‌ترین موضوع و عامل مورد توجه بوده و قابل ارزیابی است. به تعبیری نفع دادرسی و تاثیرپذیری و کارایی آن در سرعت در دادرسی است. یکی از موضوعاتی که در طولانی شدن فرایند دادرسی کیفری موثر و قابل توجه می‌باشد موضوع دادرسی غیابی است. در مقاله حاضر به بررسی قوانین موجود در این زمینه و عوامل موثر در طولانی شدن فرایند دادرسی در باب رسیدگی غیابی پرداخته و این موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد. موضوع مهمی که در این تحقیق مورد توجه و بررسی است این است که با بررسی موضوع در فقه و قوانین موجود و قوانین سابق و مقایسه آنها آیا در وضعیت کنونی قوانین موجود در باب رسیدگی غیابی در امور کیفری در طولانی شدن فرایند دادرسی موثر بوده و نقش دارند و موجب می‌شوند که زمان دادرسی کیفری طولانی شده و به درازا کشیده شده و از موجبات اطاله دادرسی بوده و در نتیجه موجب تاخیر در اجرای عدالت و رسیدن هریک از طرفین به حقوق قانونی خود می‌باشد.</p>

استناد: چراغی، سیدحسن؛ جمادی، علی و جانی‌پور، کرم (۱۴۰۲). عوامل موثر در طولانی شدن فرایند دادرسی کیفری در باب رسیدگی غیابی و تبیین ابعاد ژئوپلیتیک آن، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، دوره ۱۳ (ویژه‌نامه ۱)، ۸۹-۱۰۲.

DOI: 10.22034/jgeoq.2023.228021.2458

* نویسنده مسئول: علی جمادی، پست الکترونیکی: ali.jamadi@iran.ir

مقدمه

یکی از قواعد دادرسی به خصوص دادرسی عادلانه این است که دادرسی با حضور طرفین انجام یابد و صورت بگیرد. همچنین یکی از اصول راهبردی حاکم بر دادرسی‌ها اصل حق دفاع و همچنین اصل ترافع و تناظر می‌باشد (شاهچراغ، ۱۳۸۹). حق محاکمه حضوری یکی از حداقل تضمینات دادرسی عادلانه می‌باشد (محمدی کنگ سفلی، ۱۳۹۴: ۱۷۴). از سوی دیگر یکی از اصول دادرسی سرعت در دادرسی است به نحوی که دادرسی باید در سریع‌ترین زمان ممکن انجام شود. برخی اعتقاد دارند رسیدگی در کوتاهترین مهلت ممکن از شاخص‌ها یا مولفه‌های دادرسی منصفانه به شمار می‌رود (خالقی، ۱۳۹۳: ۲۵). براساس قانون در هنگام دادرسی هریک از طرفین و همچنین دادگاه دارای حقوق و تکالیفی هستند و باید یک سری الزامات قانونی در هنگام رسیدگی به موضوع انجام و رعایت شود. شاکی و مدعی باید پس از طرح شکایت اسناد و مدارک و دلایل اثبات ادعای خود را به مرجع قضایی ارایه بدهد و مرجع قضایی چنانچه از مفاد آنها توجه اتهام به متهم را وارد و کافی برای احضار متهم بداند، باید اقدام به احضار متهم و اطلاع وی از شکایت مطروحه نماید. متهم نیز حق داشته و ملزم است در مرجع قضایی حاضر شود و در راستای دفاع از اتهام انتسابی و قبول یا رد آن اقدام نماید. جامعه نیز حق دارد که در صورت وقوع جرم به سرعت نسبت به اعمال و اجرای تدابیر کیفری نسبت به مرتکب اقدام نماید (خالقی، ۱۳۹۳: ۲۵).

مرجع قضایی موظف است در خصوص اثبات ادعای شاکی یا دادستان و یا عدم آن و در نتیجه توجه یا عدم توجه اتهام به متهم در مهلت زمانی معقول و متعارف اظهار نظر نماید. دادرسی باید در مدت متعارف صورت پذیرد و تاخیر در دادرسی نیز باید متعارف باشد. تاخیر نا متعارف در رسیدگی در عمل زمینه‌ای را فراهم می‌نماید که شخص از عواید و منافع دادرسی محروم گردد. به موجب یک ضرب المثل انگلیسی اجرای عدالت با تاخیر در حکم عدم اجرای عدالت است (قربانی، ۱۳۹۰: ۲۳۷). عدم مراجعه هریک از طرفین به مرجع قضایی در مهلت قانونی و معقول نباید موجب و یا دستاویزی برای عدم اتخاذ تصمیم مناسب و قانونی از سوی مرجع قضایی در خصوص موضوع باشد. در صورت عدم مراجعه شاکی و یا عدم ارایه دلیل باید مرجع قضایی در صورت عدم کفایت ادله یا عدم احراز اتهام نسبت به رد شکایت و یا عدم تعقیب متهم اقدام نماید و مراتب را به نامبرده اعلام و ابلاغ نماید اما در صورت عدم مراجعه متهم و کامل بودن پرونده از طرف شاکی یا دادستان و با وجود اقدام دادگاه به اطلاع متهم و اعطای فرصت کافی جهت ارایه دفاع به متهم و عدم حضور متهم آیا همچنان باید پرونده معطل آمدن و حضور متهم شود و در نتیجه این اقدام موجب تضییع حقوق شاکی در راستای تسریع در رسیدگی و رسیدن به حقوق وی و تضییع حقوق جامعه در مجازات متهم و اعمال کیفر درباره وی گردد. امروزه صدور رای ماهوی صحیح را که با تاخیر غیر معقول صورت می‌گیرد نوعی بی عدالتی و به نوعی تضییع حق می‌دانند (دهقانی، ۱۳۸۳). قانونگذار با لحاظ حقوق طرفین و رعایت الزام قانونی در راستای تسریع در دادرسی و جلوگیری از تضییع حقوق شاکی دادرسی بدون حضور متهم و در غیاب وی را با رعایت و تضمین حقوق وی بجز در موارد استثنایی مورد پذیرش قرار داده و تجویز نمود. در این تحقیق به بررسی قواعد مربوط در این زمینه و سوابق تاریخی قانونگذاری و بررسی قوانین حاکم و آسیب شناسی آنها با لحاظ تاثیر آنها در فرایند دادرسی و سرعت و یا تاخیر در دادرسی پرداخته می‌شود.

مرور ادبیات و سوابق پژوهش

تعریف و فلسفه و آثار واخواهی

واخواهی به معنی دوباره خواستن و رسیدگی مجدد به پرونده‌ای که رسیدگی منجر به محکومیت متهم از سوی دادگاه بدون حضور محکوم انجام گرفته است. واخواه به معنی معترض و واخواهی عمل اعتراض را گویند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۵). واخواهی یکی از شیوه‌های اعتراض به آرای محاکم می‌باشد. به موجب مقررات دو نوع اعتراض به آرا وجود دارد که بصورت عادی و فوق العاده می‌باشد. واخواهی از جمله شیوه و روش عادی اعتراض به احکام می‌باشد. شیوه‌های عادی یا طرق عادی اعتراض راههایی است که هر محکوم کیفری بصورت طبیعی و عادی حق اعتراض به احکام کیفری را در مواردی که قانونگذار تعیین کرده دارد (گلدوست

جویباری، ۱۳۸۹). فلسفه پذیرش اعتراض وخواهی به جهت حق حضور در دادرسی می‌باشد. دادرسی باید با حضور طرفین انجام شود و به تعبیری طرفین پرونده کیفری حق دارند که در جلسه دادرسی حضور داشته و در راستای اثبات ادعا یا رفع اتهام از خود اظهار نظر نموده و دفاع کرده یا دلایل و مستندات ارایه نمایند. حق محاکمه حضوری یکی از حداقل تضمینات دادرسی عادلانه می‌باشد (محمدی کنگ سفلی، ۱۳۹۴). فلسفه و علت وخواهی ضرورت حداقل یک بار شنیدن مدافعات متهم می‌باشد (خالقی، ۱۳۹۵). حق وخواهی مبتنی بر حق دفاع متهم می‌باشد یکی از اصول راهبردی حاکم بر دادرسی‌ها اصل حق دفاع می‌باشد (شاهچراغ، ۱۳۸۹). برخی اعتقاد دارند اصل اطلاع از اتهام از جمله تضمینات محوری و اساسی اصل برائت می‌باشد (قربانی، ۱۳۹۰). یکی از فلسفه‌های اجازه دادرسی غیابی مقتضیات جامعه در ضرورت فصل خصومت بین مردم و دیگری تعطیل ناپذیری قضای اسلامی است (مهاجری و پور عرب، ۱۳۸۱). یکی از آثار وخواهی تعلیق اجرای حکم می‌باشد یعنی با اعتراض وخواهی اجرای حکم معلق می‌گردد و تا زمان روشن شدن نتیجه اعتراض اجرای حکم متوقف می‌شود و پرونده جهت اعتراض به دادگاه صادر کننده رای غیابی ارسال می‌شود. برخی اعتقاد دارند برای توقف اجرای حکم بنابر منطوق قانون حضور شخص محکوم علیه لازم است و در صورتی که اعتراض از سوی وکیل صورت گرفته باشد در توقف آثار اجرای حکم کافی نیست (خالقی، ۱۳۹۳). اثر دیگر وخواهی اثر انتقالی می‌باشد به این معنی که اختلاف از مقطع قبلی (رسیدگی غیابی) به مقطع وخواهی با تمامی مسایل و حقوقی که وجود داشته باشد با لحاظ اعتراض و دلایل وخواه منتقل می‌شود.

موارد امکان دادرسی غیابی

با وجود این که دادرسی در غیاب متهم مورد پذیرش قانون قرار گرفته اما قانونگذار بنا بر مصالحی و با الهام گرفتن از مبانی فقهی امکان دادرسی در غیاب متهم را در یک سری موارد جایز ندانسته است. در موضوعات دارای جنبه حق الهی دادرسی غیابی امکان ندارد. یکی از ویژگی‌ها و خصوصیات نظام دادرسی اسلامی که مورد اشاره و تصریح قرار گرفته است، تفکیک جرایم از جهت تعقیب و مجازات به دو دسته حق الله و حق الناس می‌باشد. در خصوص این که چه جرایمی دارای جنبه حق الهی می‌باشد در قوانین موضوعه ملاک و معیارهای مشخصی ارایه نگردید. با توجه به مفاد ماده ۸ قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ از لحاظ قانون گذار هر جرمی دارای جنبه الهی است. برخی اعتقاد دارند حق الناس حقی است که برای افراد یا اجتماعات شناخته شده است و در مقابل آن حق الله استفاده می‌شود (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۱). برای تشخیص جرایم دارای جنبه حق الله و حق الناس در رویه قضایی و نظریات مشورتی نیز ملاک و معیارهایی اعلام گردید. براساس نظریه مشورتی ۷-۹۲/۱۵۴۰-۱۳۹۲/۸/۱۴ اداره حقوقی قوه قضائیه جرایمی که منشا آن تخطی و تجاوز از احکام الهی است حق الله و جرایمی که منشا آنها تجاوز به حقوق اشخاص و اضرار به آنهاست حق الناس است. بر اساس نظریه مشورتی ۶۸۹۹/۷-۱۳۶۴/۱۱/۱۵-۱۳۶۴/۱۱/۱۵ اداره حقوقی مراد از حق الناس جرایمی است که به شخص یا اشخاص معینی ضرر وارد می‌نماید. به موجب نظریه شورای عالی قضایی ۱۳۶۲/۱۱/۱۶ جرایمی که منحصرآ جنبه شخصی دارند و فرد یا افراد معین از آن متضرر می‌گردند و یا امثال آن مربوط به حق الناس است اما جرایمی که محل نظم و حقوق عمومی و اخلاق حسنه و یا امثال آنها باشد حق الهی است (حجتی و باری، ۱۳۸۴). برخی از حقوقدانان ضمن اشاره به آثار تفکیک بین حق الله و حق الناس اعتقاد دارند که ضابطه خاصی برای تفکیک این دو در همه موارد موجود نیست و صدور رای وحدت رویه راه حل اساسی در این زمینه می‌دانند (آشوری، ۱۳۸۳).

موارد غیابی بودن رای

در این قسمت در ابتدا موضوع در قوانین سابق و پس از آن در قانون فعلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. الف: موارد غیابی بودن رای در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۲۹۰: بر اساس ماده ۳۱۶ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۲۹۰ حکم در سه مورد غیابی می‌باشد. اول این که وقت دادرسی به متهم ابلاغ واقعی نشده باشد. دوم این که متهم یا وکیل او لایحه دفاعیه نداده باشد. سوم این که متهم یا وکیل وی در یکی از جلسات دادرسی حضور نیافته باشد. لازم به ذکر است که حکم

ماده در ارتباط با احکام صادره در امور جنحه می‌باشد و در امور خلاف محاکم صلح که به این گونه جرایم رسیدگی می‌کردند بدون احضار متهم هم می‌توانستند رای صادر نمایند. بر اساس ماده ۳۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۰ احکام دادگاه استان در هر صورت حضوری محسوب می‌شود در این گونه موارد اگر دادرسی پژوهشی بدون حضور متهم یا وکیل او به عمل آمده باشد از تاریخ ابلاغ واقعی قابل فرجام خواهی است. بر اساس قانون مزبور در ابتدا محاکمه غیابی متهم در امور جنایی امکان پذیر نبود و حضور متهم در دادگاه الزامی بود. در سال ۱۳۳۹ به موجب قانون راجع به تجویز دادرسی غیابی در امور جنایی امکان رسیدگی غیابی در امور جنایی بوجود آمد.

ب: موارد غیابی بودن رای در قانون آیین دادرسی در امور کیفری ۱۳۷۸: براساس ماده ۲۱۷ قانون مزبور در همه جرایم مربوط به حقوق الناس و نظم عمومی که جنبه حق الهی ندارند امکان صدور رای غیابی وجود دارد. براساس قانون مزبور صدور رای غیابی در دو حالت متصور است. اول این که متهم یا وکیل وی در هیچ یک از جلسات دادگاه حاضر نشده باشد. دوم این که متهم یا وکیل وی لایحه دفاعیه نداده باشد. به موجب این قانون ابلاغ واقعی احضاریه به متهم یا وکیل وی موجب حضوری بودن رای نمی‌باشد.

ج: موارد غیابی بودن رای در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲: براساس قانون مزبور در دو مورد رای صادره از دادگاه غیابی محسوب می‌شود. ۱- متهم یا وکیل وی در هیچ یک از جلسات دادگاه حاضر نشوند. ۲- متهم یا وکیل وی لایحه دفاعیه نفرستاده باشند. در این دو مورد دادگاه رسیدگی می‌کند و چنانچه رای بر محکومیت متهم باشد، ظرف مهلت بیست روز از تاریخ ابلاغ واقعی قابل واخواهی در همان دادگاه می‌باشد. منظور از جلسات دادگاه جلساتی است که بر اساس قانون تشکیل شده باشد و جلسات دادرسی است و شامل جلسات مربوط به دادرسی و جلسات دادگاه مربوط به انجام تحقیقات مقدماتی نمی‌شود. رای غیابی شامل احکام محکومیت است و شامل قرارها و رای برائت نمی‌گردد و این گونه تصمیمات همواره حضوری محسوب می‌شود.

شیوه اقدام و تشریفات لازم در رسیدگی به پرونده بصورت غیابی

در این بخش در راستای بررسی مزایا و معایب قانون حاکم و کنونی در ابتدا به بررسی موضوع در قوانین مختلف مربوط به دادرسی کیفری و شیوه اقدام مرجع قضایی در رسیدگی به پرونده‌هایی که متهم غایب از دادرسی است می‌پردازیم و آنها را مورد اشاره قرار می‌دهیم. در این زمینه باید گفت که شیوه احضار با توجه به نوع جرم متفاوت بوده است در خصوص شیوه اقدام در امور جنحه کوچک و خلاف دو نوع مقرر قانونی وجود دارد.

۱- قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۰ با اصلاحات ۱۳۳۷: به موجب مفاد ماده ۲۷۳ قانون مزبور در صورتی که متهم در موعد قانونی بدون عذر موجه حاضر نشود و وکیل هم نفرستد دادگاه در غیاب وی رسیدگی می‌کند. نکته قابل توجه این که متهم باید احضار شود و در صورتی که عذر موجهی اعلام کند باید دوباره احضار شود ولی حضور متهم در محکمه صلح ضروری و الزامی نبود. رای صادره در امور جنحه کوچک چه بصورت غیابی و چه بصورت حضوری فقط قابل پژوهش بود. بنابراین قانون در این گونه موارد حق اعتراض واخواهی در نظر نگرفته بود. این موضوع مطابق با قاعده تسریع در دادرسی و جلوگیری از تاخیر در فرایند دادرسی می‌باشد و به خوبی مورد توجه قانونگذار وقت قرار گرفت.

۲- قانون راجع به رسیدگی غیابی در امور خلافی ۱۳۳۹: براساس مفاد ماده واحده قانون مزبور در همه امور خلافی دادگاه می‌تواند بدون احضار متهم بر اساس اسناد و مدارک موجود در پرونده بصورت غیابی رای صادر کند. متهم حق اعتراض داشت و در صورتی که اعتراض وی وارد نباشد به تادیه ۵۰ تا ۲۰۰ ریال به عنوان هزینه دادرسی محکوم می‌شد. به نظر می‌رسد قانون با در نظر گرفتن چنین حکمی در واقع با بالا بردن هزینه دادرسی جلوی اعتراض واهی و بدون دلیل که فقط در راستای به تاخیر انداختن فرایند دادرسی و پرداخت محکوم به می‌باشد را گرفته است. این موضوع از جمله مزایا و محاسن قانون مزبور در راستای تسریع در دادرسی و فرایند رسیدگی می‌باشد.

شیوه اقدام و رسیدگی در محاکم جنحه: بر اساس مفاد قانون آیین دادرسی کیفری ۱۲۹۰ با اصلاحات ۱۳۳۷ در صورتی که متهم بدون عذر موجه حاضر نشود و وکیل هم نفرستد در صورتی که دادگاه حضور متهم را لازم نداند، رسیدگی و حکم صادر می‌کند. در صورت عدم ضرورت حضور متهم و با ابلاغ قبلی وقت دادرسی و عدم اعلام عذر موجه از سوی متهم دادگاه بصورت غیابی رسیدگی می‌کند. از جمله محاسن و مزایای این قانون موضوع حضوری بودن رای در صورت ابلاغ واقعی اوراق به متهم و همچنین تعیین مهلت ده روزه اعتراض به واخواهی و عدم الزام و تقید به حضور متهم در زمان رسیدگی می‌باشد و این موضوع معقول و منطقی به نظر می‌رسد و در راستای تسریع در دادرسی و سرعت در فرایند دادرسی کیفری و جلوگیری از تاخیر ناروا در رسیدگی موثر بوده و نقش مهمی دارد.

شیوه اقدام و رسیدگی در محاکم جنایی استان: بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ۱۲۹۰ با اصلاحات ۱۳۳۷ در محاکم جنایی امکان صدور حکم غیابی نیست و احکام صادره در هر صورت حضوری بوده و فقط قابل فرجام بودند و در صورت عدم حضور متهم پرونده در خصوص وی مفتوح خواهد ماند. در ادامه بر اساس قانون تجویز دادرسی غیابی در امور جنایی ۱۳۳۹ شرایط جواز و امکان رسیدگی غیابی عبارت بودند ۱- متهم متواری باشد و احضار و جلب متهم برای تشکیل جلسه مقدماتی و دادرسی امکان نداشته باشد. ۲- دادگاه حضور متهم را برای دادرسی ضروری نداند. ۳- دادستان تقاضای اعاده پرونده را جهت احضار و جلب متهم ننماید. در صورتی که چنین تقاضایی شود رسیدگی غیابی انجام نمی‌شود. ۴- تشریفات باید رعایت شود. تشریفات لازم عبارت بود از ۱- انتخاب وکیل برای متهم غایب ۲- صدور قرار رسیدگی غیابی ۳- آگهی قرار رسیدگی غیابی دو نوبت متوالی به فاصله ده روز در روزنامه رسمی کشور و یکی از جراید کثیر الانتشار محلی ۴- از تاریخ انتشار آخرین آگهی تا زمان رسیدگی دو ماه گذشته باشد.

شیوه اقدام در قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸

ماده ۱۱۵ قانون مزبور در زمینه اقدام به احضار متهم غایب در مرحله تحقیقات مقدماتی است. در خصوص مرحله رسیدگی بر اساس ماده ۱۸۰ قانون مورد اشاره با لحاظ موارد و شرایطی امکان رسیدگی بدون حضور متهم وجود دارد. اول این که به متهم دسترسی نباشد. دوم این که به جهت شناخته نشدن در محل اقامت احضار و جلب متهم مقدور نباشد. سوم این که تشریفات احضار برای رسیدگی باید انجام و رعایت شود. در ابتدا این که وقت رسیدگی و نوع اتهام در یکی از روزنامه‌های کثیر الانتشار یا محلی درج شود و دیگر این که یک ماه از تاریخ انتشار آگهی گذشته باشد.

شیوه اقدام بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲

با توجه به اضافه شدن نهاد دادرسی به سیستم قضایی در سال ۱۳۸۱ شیوه اقدام در خصوص متهم غایب و مجهول‌المکان در دادرسی و دادگاه تا حدودی متفاوت می‌باشد که در دو بخش مورد بحث و بررسی قرار می‌دهیم.

۱- شیوه اقدام و شرایط احضار در دادرسی و توسط مقام تحقیق: بر اساس ماده ۱۷۴ قانون مورد اشاره در صورت وجود ارکان و شرایط زیر احضار متهم از طریق نشر آگهی در یکی از روزنامه‌های کثیر الانتشار ملی یا محلی انجام می‌گردد. ۱- محل اقامت متهم معلوم و مشخص نیست. ۲- اقدام در راستای دستیابی به متهم به نتیجه نرسد. ۳- ابلاغ به متهم به شیوه دیگری امکان نداشته باشد. مدت زمانی که متهم باید حاضر شود یک ماه از تاریخ انتشار آگهی می‌باشد. به نظر می‌رسد بهتر است در جهت رعایت حقوق دفاعی متهم مشخصات شاکی و اشاره مختصر و اجمالی به دلایل و مستندات شاکی نیز با وجود عدم تصریح قانونگذار در آگهی قید و درج و اعلام شود.

رسیدگی و اقدام بدون لزوم رعایت تشریفات خاص

با وجود این که در صورت مجهول‌المکان بودن متهم و عدم دستیابی به آدرس وی نامبرده باید از طریق درج آگهی در روزنامه احضار شود، اما مواردی وجود دارد که لزومی به احضار از طریق روزنامه نیست. یکی از این موارد مربوط به قانون صدور چک

می‌باشد که ابلاغ به آخرین آدرس بانکی متهم جهت رسیدگی کافی می‌باشد. به موجب ماده ۲۲ قانون صدور چک مصوب ۱۳۸۲ آخرین نشانی متهم در بانک محال علیه اقامتگاه قانونی وی محسوب می‌شود. عدم شناسایی متهم در محل مزبور یا عدم وجود چنین محلی موجب احضار از طریق مطبوعات نیست. مورد دیگر که لازم به رعایت تشریفات احضار از طریق روزنامه نیست مربوط به جایی است که متهم در ابتدا در دادسرا حاضر شد و محل اقامت خود را اعلام نمود و در ادامه از محل مزبور نقل مکان نموده و به مکان نامعلومی رفته باشد. در چنین مواردی که متهم محل اقامت خود را به منظور تاخیر و تعلل به نحوی که موجب دشواری در امر ابلاغ شود، تغییر می‌دهد و به دادسرا اعلام نمی‌نماید ابلاغ اوراق به آدرس قبلی انجام می‌شود و نیازی به ابلاغ از طریق روزنامه نیست. (خالقی، ۱۳۹۳، ۱۵۹) لازم به یادآوری است که همین حکم در خصوص مواردی که تحقیقات مقدماتی آن به عهده دادگاه می‌باشد نیز جریان دارد. پذیرفتن این نظریه موجب تسریع در دادرسی و جلوگیری از انجام تشریفات است که موجب تاخیر در فرایند دادرسی می‌شود.

۲- شیوه اقدام و تشریفات رسیدگی غیابی در محاکم کیفری: در خصوص شیوه اقدام در خصوص رسیدگی به اتهام فرد غایب در محاکم کیفری مقررات متفاوتی وجود دارد که در ابتدا به بررسی این موضوع در محاکم کیفری دو و در ادامه به بررسی آن در محاکم کیفری یک می‌پردازیم.

الف: شیوه اقدام در محاکم کیفری دو: از مفاد مواد ۳۴۴ و ۳۴۵ قانون آئین دادرسی کیفری استنباط می‌گردد که رسیدگی محاکم کیفری دو در غیاب متهم در صورتی انجام می‌شود که این شرایط وجود داشته باشد. ۱- ابلاغ احضاریه به علت معلوم نبودن محل اقامت متهم ممکن نباشد. ۲- ابلاغ احضاریه به طریق دیگر مقدور نباشد. ۳- پرونده بدون نقص بوده و شرایط رسیدگی را داشته باشد. ۴- مفاد احضاریه در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار ملی یا محلی آگهی شده باشد. ۵- تاریخ نشر آگهی تا روز رسیدگی دست کم باید یک ماه گذشته باشد. ۶- دادگاه حضور متهم در جلسه رسیدگی را لازم و ضروری نداند. ۷- موضوع اتهام جنبه حق الهی نداشته باشد. همین روند در محاکم انقلاب در مواردی که با وحدت قاضی به جرایم رسیدگی می‌کند نیز جاری است.

ب: شیوه اقدام در محاکم کیفری یک:

۱- شیوه اقدام و تشریفات مربوط به جلسه مقدماتی اداری: داشتن وکیل در این محاکم در بیشتر موارد ضروری است. با توجه به مفاد مواد ۳۸۷ و ۳۸۸ قانون آئین دادرسی کیفری اخطار جهت معرفی وکیل و تعیین وکیل از سوی دادگاه در صورت عدم معرفی وکیل از سوی متهم و اخطار به اعلام اعتراض یا نواقص در مهلت ده روزه از جمله تشریفات مزبور می‌باشد. به موجب قانون در صورتی که متهم متواری باشد یا این که دسترسی به وی ممکن نیست و احضار یا جلب وی برای تعیین وکیل یا انجام تشریفات راجع به تشکیل جلسه مقدماتی اداری مقدور نباشد و دادگاه حضور متهم را برای دادرسی ضروری تشخیص ندهد، جلسات مقدماتی اداری بدون حضور متهم تشکیل می‌شود و در غیاب متهم دادگاه اقدام به رسیدگی می‌کند. از مفاد مواد قانونی در این زمینه استنباط می‌شود که در صورتی که متهم متواری است و یا دسترسی به وی وجود ندارد لزومی به ابلاغ به وی و احضار وی از طریق نشر آگهی وجود ندارد. این موضوع در حال حاضر رویه محاکم کیفری یک می‌باشد و این اقدام در راستای تسریع در دادرسی و جلوگیری از اطاله دادرسی مفید و موثر می‌باشد.

۲- شیوه اقدام و تشریفات جلسه دادرسی در محاکم کیفری یک: در صورتی که دادگاه کیفری یک پرونده را کامل بداند قرار رسیدگی صادر می‌نماید. شرایط و اوضاع و احوالی که با وجود آن دادگاه اقدام به رسیدگی غیابی می‌نماید عبارتند از ۱- هر گاه متهم متواری باشد. ۲- دسترسی به متهم امکان نداشته باشد. ۳- احضار و جلب او برای دادرسی مقدور نباشد. ۴- دادگاه حضور متهم را برای دادرسی ضروری تشخیص ندهد. ۵- دادستان با وجود ممکن دانستن احضار یا جلب متهم درخواست مهلت برای احضار و جلب متهم نکرده باشد. در صورت درخواست دادستان در این زمینه مهلت حداکثر پانزده روزه اعطا می‌گردد. ۶- قرار رسیدگی غیابی صادر نماید. مواردی که باید در قرار غیابی تصریح و قید شود عبارت است از ۱- دادگاه موضوع اتهام و وقت دادرسی و نتیجه عدم حضور را باید تصریح کند. ۲- باید دو نوبت در یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار ملی یا محلی

آگهی شود. ۳- فاصله چاپ هر نوبت باید دست کم ده روز باشد. ۴- فاصله بین آخرین نشر آگهی تا زمان رسیدگی و دادرسی نباید کمتر از یک ماه باشد. همین روند در محاکم انقلاب در مواردی که باید با تعدد قاضی رسیدگی نماید نیز باید رعایت شود.

تشریفات احضار متهم غایب در محاکم نظامی

یکی از مراجع کیفری اختصاصی دادگاههای نظامی می‌باشد که به جرایم افراد نظامی با وجود شرایطی رسیدگی می‌نماید. بر اساس ماده ۶۱۶ قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ در صورتی که ابلاغ احضاریه به متهم نظامی ممکن نباشد باید نامبرده از طریق آگهی در یکی از روزنامه‌ها احضار شود. افزون بر شرایط مورد اشاره در محاکم کیفری دو اقدام به احضار متهم نظامی غایب باید با موافقت رییس سازمان قضایی استان یا معاون وی انجام شود. لازم به یادآوری است که در جرم فرار از خدمت ابلاغ احضاریه متهم به آخرین نشانی محل اقامت متهم که در پرونده کارگزینی موجود است ابلاغ قانونی محسوب می‌شود و رسیدگی بدون لزوم رعایت تشریفات احضار از طریق نشر آگهی ادامه می‌یابد. (تبصره ماده ۶۱۶ قانون آئین دادرسی کیفری) این موضوع یکی از نکات برجسته و بارز و مزیت خوب قانونگذار در راستای تسریع دادرسی و جلوگیری از طولانی شدن روند دادرسی است.

تشریفات دادرسی غیابی در مراجع شورای حل اختلاف

یکی از مراجع قضایی در نظام حقوقی ایران شورای حل اختلاف می‌باشد که عمده صلاحیت آن رسیدگی به موضوعات حقوقی می‌باشد ولی در مورد برخی از جرایم سبک و یا قابل گذشت نیز این مراجع صلاحیت رسیدگی دارند. رسیدگی قاضی شورا از حیث اصول و قواعد صلاحیت و حق دفاع و حضور در دادرسی و رسیدگی به دلایل تابع مقررات آئین دادرسی مدنی و کیفری است. در خصوص احضار متهم و شیوه آن باید گفت که با توجه به مفاد مواد ۱۸ و ۲۸ در امور کیفری احضار متهم براساس مفاد قانون آئین دادرسی کیفری بوده و چنانچه مقررات در این زمینه کامل نباشد، براساس قانون آئین دادرسی مدنی انجام می‌شود. به موجب ماده ۲۵ قانون شورا رای صادره از سوی شورا حضوری است مگر این که محکوم علیه یا وکیل او در هیچ یک از جلسات رسیدگی حاضر نشده باشند و یا به صورت کتبی دفاع ننموده باشند. ابلاغ واقعی احضاریه موجب حضوری محسوب شدن رای نمی‌شود. این موضوع با مقررات کیفری همخوانی و مطابقت دارد و یکی از معایب این قانون می‌باشد که موجب طولانی شدن روند دادرسی و در نتیجه تأخیر در رسیدگی و اطاله دادرسی خواهد شد.

دادرسی غیابی در فقه

دادرسی در اسلام بصورت توافقی با حضور طرفین و بصورت مستقیم در حضور قاضی انجام می‌گردد. موضوع قابل بحث این است که آیا محاکمه و رسیدگی در غیاب متهم امکان دارد یا خیر. در فقه برخی از جرایم دارای جنبه حق الهی هستند و برخی نیز دارای جنبه حق الناس هستند و برخی هم دارای هر دو جنبه هستند. بصورت کلی در فقه و از نظر فقهای شیعه دادرسی غیابی در حقوق الله مجاز شناخته نشده است. در جرایم دارای جنبه حق الناس و تعزیرات که جنبه حق الهی ندارند امکان دادرسی غیابی اجازه داده شد. مبنای دلایل تجویز دادرسی غیابی در چنین مواردی احادیث و روایاتی است که در کتابهای فقهی پیرامون آنها بحث و بررسی صورت گرفت. دلیل عدم امکان رسیدگی غیابی در حقوق الهی یکی اصل حضوری بودن دادرسی و دیگری اجماع فقها در این زمینه و همچنین روایت وارده از معصومین (ع) از جمله روایت حضرت رسول (ص) که فرمودند الحدود تدرا بالشبهات اعلام گردید. قاعده مورد اشاره در خصوص عدم جواز رسیدگی غیابی در مواردی است که موضوع حق الهی باشد و در صورتی که موضوع دارای دو جنبه حق الناس و حق الهی باشد در حق الناس امکان صدور رای وجود دارد (سنگلجی، ۱۳۸۲). در فقه اصل حضوری بودن دادرسی بصورت کلی و مطلق نیست و در واقع استثنا پذیر می‌باشد به جهت این که شرع مقدس رسیدگی به دعوی مدعی و درخواست وی را در صورت عدم حضور مدعی علیه پذیرفته است (مهاجری، ۱۳۸۵).

تشریفات دادرسی غیابی در فقه

در این زمینه که در فقه در مورد رسیدگی غیابی تشریفات خاصی لازم است یا خیر بصورت منسجم اظهار نظری نگردید. امام خمینی (ره) ضمن اعتقاد به جواز دادرسی غیابی اعلام می‌فرماید اگر مدعی برای اثبات ادعای خود بینه اقامه کند قاضی به نفع وی و ضرر غایب حکم صادر می‌کند. حتی در موردی که امکان احضار وجود داشته باشد یا به علت عذر موجه حضور فرد در دادگاه دشوار باشد امکان دادرسی بدون لزوم حضور و ابلاغ را بصورت مردد بیان می‌کند (امام خمینی، ۱۳۶۶). به نظر می‌رسد علت تردید الزام محکمه به رعایت کردن حقوق دفاعی غایب از حیث اعلام وقت رسیدگی و اعطای فرصت جهت حضور و تدارک دفاع می‌باشد. در زمینه دادرسی غیابی بیشتر فقها با الهام گرفتن از حدیث وارده از معصوم (ع) در باب رسیدگی غیابی عباراتی در زمینه دادرسی غیابی ذکر کردند. از جمله آیت اله حائری طباطبایی در کتاب ریاض المسائل در این زمینه می‌فرماید یقزی علی الغائب بالبینه و الغائب علی حجتہ (حائری طباطبایی، ۱۴۰۸). در روایتی از امام صادق (ع) نقل شده که فرمودند: "انه کان یری الحکم علی الغائب و یکون الغائب علی حجتہ ان کانت له" به این معنی که حاکم علیه غایب حکم صادر می‌کند و حق دفاع را نیز برای او محفوظ می‌دارد تا پس از حضور اگر دلیلی به نفع خود داشت آن را ارایه و دفاع کند (مهاجری و پورعرب، ۱۳۸۱). از عبارات فقها و احادیث موجود در این زمینه دو موضوع و قاعده و ملاک و معیار استنباط می‌گردد. اول این که به صرف طرح دعوی و شکایت از سوی مدعی و شاکی حکم علیه غایب صادر نمی‌گردد و از سوی دیگر به صرف اعتراض غایب هر چند بدون ارایه دلیل رسیدگی مجدد انجام نمی‌شود و موجب تجویز دادرسی مجدد نیست و حکم صادره در این زمینه نقض نمی‌گردد.

عمده استناد فقها به جواز دادرسی غیابی به حدیث جمیل بن دراج می‌باشد. متن حدیث که منتسب به امام باقر و امام صادق (ع) می‌باشد بدین شرح است. عن جماعة من اصحابنا عنهما قالوا: الغائب علی حجتہ اذا قامت علیه البینه و بیاع ماله و یقزی عنه دینه و هو غائب و یکون الغائب علی حجتہ اذا قدم و ...نقل شده که معصوم فرمودند هر گاه علیه شخص غایب بینه اقامه گردد، قضاوت و حکم علیه او انجام خواهد شد و مال او فروخته می‌شود و بدهی او پرداخت می‌گردد ولی برای شخص غایب پس از حضور حق اقامه دلیل باقی است (عاملی، ۱۴۰۱). لازم به ذکر است که در فقه بصورت کلی درباره حکم غیابی چه در موضوع امور حقوقی و چه در موضوع امور کیفری بحث و بررسی می‌گردد. مرحوم آیت اله خوئی اعتقاد دارد اگر خواننده غایب باشد و در حال حاضر احضار کردن و حضور وی ممکن نباشد براساس ادله مدعی و خواهان رای صادر می‌شود. خواننده هرگاه مراجعه نماید می‌تواند وکیل و مدرک خود را ارائه دهد (خوئی، ۱۴۱۰). شهید ثانی پس از نقل قول شهید اول مبنی بر جایز بودن صدور حکم علیه غایب با دلالت و استناد به همه دلایل شرعی اعلام می‌کند ثم الغائب علی حجتہ لو حضر یعنی این که فرد غایب پس از حضور و اطلاع می‌تواند دلیل خود مبنی بر رد ادعای مدعی را ارایه کند. (شهید ثانی، ۱۳۶۸، ۲۲۲) شیخ طوسی (ره) و مرحوم نجفی دلیل جایز بودن محکومیت غیابی را احادیث و اخباری می‌دانند که از معصومین (ع) در این زمینه وجود دارد و در این زمینه ادعای اجماع کردند (طوسی، ۱۴۰۷، ۲۳۹- نجفی، ۱۴۰۴، ۲۲۰). اما باید توجه داشت که هر چند که در خصوص دادرسی غیابی فقها اتفاق نظر دارند اما قضاوت و دادرسی و صدور حکم علیه فرد غایب را با قید ارایه ادله و بینه از سوی مدعی منوط دانستند. برخی با استنباط از نظریات فقهی اعتقاد دارند که ادعای علیه غایب باید همراه با بینه باشد و دعوای بدون بینه به هیچ وجه قابل استماع نیست و این امر مورد اتفاق نظر می‌باشد (کاظمی گلوردی - علیزاده، ۱۳۹۱). هر چند که برخی از اندیشمندان حوزه فقه و حقوق اعتقاد دارند که صدور حکم علیه غایب یک قضاوت قطعی شرعی نیست (محقق داماد، ۱۴۰، ۲۴۱). به نظر می‌رسد منظور ایشان امکان اعتراض به رای از سوی محکوم غایب باشد. در خصوص احراز متواری بودن متهم برخی از فقهای معاصر اعتقاد دارند جهت شنیدن ادعای مدعی مبنی بر غایب بودن مدعی علیه باید دلیل ارایه شود (حسینی شیرازی، ۱۴۰۹، ۳۷۰).

واخواهی حق است یا تکلیف

در موردی که رای غیابی قابل تجدید نظر یا فرجام باشد آیا در مهلت واخواهی امکان تجدید نظر یا فرجام هست یا این که باید در ابتدا از حق واخواهی استفاده کند. به نظر می‌رسد اعتراض به رای دادگاه چه بصورت واخواهی و چه بصورت تجدید نظر یا فرجام حق فرد می‌باشد بنابراین نمی‌توان ایشان را ملزم نمود که اعتراض انجام دهد و یا به چه نحوی باید اعتراض نماید. این اقدام با اصول و مبانی دادرسی از جمله اصل تسریع در دادرسی و کاهش هزینه‌های دادرسی مطابقت و همخوانی دارد. این موضوع با اصل حق دانستن اعتراض و نه تکلیف و الزام به انجام واخواهی بدون تمایل متهم غایب مطابقت و همخوانی دارد.

نقش حضور وکیل در غیابی یا حضوری بودن رای

حضور وکیل در جلسه دادرسی یا ارایه لایحه دفاعیه از سوی وی موجب حضوری بودن رای می‌باشد. آیا منظور وکیل تعیینی و انتخابی توسط متهم است یا این که شامل حضور وکیل تسخیری و معاضدتی که از سوی مراجع قضایی در برخی از موضوعات کیفری باید برای متهم باید تعیین شود نیز می‌شود. قانونگذار بصورت مطلق و کلی حکم موضوع را بیان نموده است. در وضعیت کنونی دو برداشت و رویه و دیدگاه قضایی وجود دارد. دیدگاه اول این که با توجه به اطلاق عبارت قانون، حضور وکیل تسخیری نیز در جلسه دادرسی و ارایه لایحه از سوی ایشان موجب حضوری بودن رای می‌شود. نظریه ۷/۳۰۲۰ مورخ ۱۳۸۰/۵/۱ و نظریه ۷/۱۲۲۰ مورخ ۱۳۸۵/۲/۲۶ و نظریه ۷/۲۸۶ مورخ ۱۳۸۸/۱/۲۴ اداره حقوقی قوه قضائیه در تایید و تقویت این دیدگاه است و رای صادره با حضور وکیل تسخیری را حضوری می‌داند. دیدگاه دوم این است که چون متهم در انتخاب وکیل تسخیری نقش نداشته و ایشان در ارتباط نیست و انتخاب وکیل در راستای الزام قانونی و رعایت تشریفات دادرسی است موجب از بین رفتن حق دفاع و اعتراض واخواهی متهم نیست. به موجب نظریه ۷/۱۷۴۰ مورخ ۱۳۸۵/۳/۱۶ اداره حقوقی قوه قضائیه و رویه کنونی شعب دیوان عالی کشور رای صادره با حضور وکیل تسخیری غیابی است و وکیل تسخیری حق اعتراض واخواهی ندارد چون این حق قائم به شخص محکوم علیه غیابی است و وکیل تسخیری فاقد چنین اختیاری از سوی محکوم علیه است و دادگاه هم نمی‌تواند چنین اختیاری را به وکیل تسخیری تفویض کند. محکوم علیه با وجود دخالت وکیل تسخیری در پرونده همچنان بر حجت خود باقی است. به نظر می‌رسد پذیرش این نظریه با فلسفه پذیرش حق واخواهی و اصول و مبانی حقوقی و رعایت دادرسی عادلانه سازگاری بیشتری دارد.

تاثیر حضور یا عدم حضور در دادگاه پس از نقض رای در حضوری یا غیابی بودن رای

در صورت نقض رای توسط مرجع قضایی عالی و مطرح شدن مجدد پرونده در دادگاه سابق یا شعبه همعرض آیا حضور سابق متهم یا ارایه لایحه وی در حضوری بودن رای صادره کفایت می‌کند یا باید در مرجع جدید یا جلسات جدید حاضر شود یا لایحه ارسال کند تا رای حضوری محسوب شود. به موجب یک نظریه با وجود نقض رای اقدامات سابق بی اثر محسوب می‌شوند و باید متهم در جلسات بعد از نقض و دادگاه جدید حاضر شود. نظریه مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه به شماره ۷/۶۰۹ مورخ ۱۳۸۶/۹/۱۷ عدم حضور متهم در دادگاه پس از نقض رای را موجب غیابی محسوب شدن رای می‌داند. چون به استناد دفاعیات قبلی که حکم نقض گردید، نمی‌توان حکم اخیر را حضوری محسوب نمود. به نظر می‌رسد در مواردی که نقض حکم به لحاظ وجود نقص در تحقیقات یا به جهاتی غیر مرتبط با دفاعیات متهم باشد و متهم در سابق دفاعیات خود را بیان کرد و با وجود ابلاغ مجدد و اعطای مهلت جهت حضور و ارایه دفاع حاضر نگردید و لایحه تقدیم نکرد، می‌توان در راستای تسریع در دادرسی و جلوگیری از اطاله آن حضور حضور سابق متهم یا ارایه لایحه وی را معتبر دانست و رای حضوری محسوب شود.

عوامل قانونی موثر در اطاله دادرسی در رسیدگی غیابی

عوامل مختلفی در راستای تاخیر در رسیدگی و طولانی شدن فرایند دادرسی وجود دارد که برخی از آنها منتسب به قانون و مواردی هم منتسب به طرفین دعوی یا زیر ساختها و عوامل انسانی می‌باشد. در این بخش به بیان عوامل قانونی موجب تاخیر در فرایند دادرسی و طولانی شدن آن می‌پردازیم

الف: محدود نمودن موارد حضوری بودن رای و گسترش دامنه غیابی بودن آن
به موجب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۰ قانونگذار در امور خلافی امکان رسیدگی غیابی بدون احضار متهم را اجازه داده بود. بنابراین تشریفات خاصی در این گونه موارد وجود نداشت. از سوی دیگر با حذف امکان اعتراض و خواهی در این موارد در واقع گام موثر و مهمی در راستای جلوگیری از اطاله دادرسی در امور خلاف که جرایم و تخلفات سبک بودند برداشته شده بود. در این گونه موارد فقط امکان تجدید نظر خواهی وجود داشت. در قانون سال ۱۳۳۷ و قانون راجع به تجویز دادرسی غیابی در امور جنایی ۱۳۳۹ نیز قانونگذار در امور جنحه و جنایی ابلاغ واقعی به متهم را موجب حضوری محسوب نمودن رای دانسته است. قانونگذار در سالهای ۱۳۷۸ و ۱۳۹۲ در اقدامی قابل انتقاد دایره شمول حکم حضوری را محدود نمود و مواردی که حکم صادره غیابی محسوب می‌شوند را گسترش داد. یکی از مواردی که رای صادره غیابی محسوب می‌شود مربوط به موردی است که احضاریه به متهم ابلاغ واقعی شود. افزودن و گسترش دامنه شمول رای غیابی برخلاف قاعده تسریع در دادرسی و از موجبات طولانی شدن روند دادرسی می‌شود. این موضوع موجب تضییع حقوق شاکی در راستای تسریع در رسیدن به حقوق خود و موجب استفاده ناروای متهم در بیشتر موارد می‌گردد. این اقدام یکی از آسیبها و نقایص موجود در قوانین می‌باشد و به نظر می‌رسد با توجه به فلسفه رسیدگی و صدور رای غیابی و در راستای عمل به قاعده تسریع در دادرسی و جلوگیری از طولانی شدن روند دادرسی قانونگذار باید مواردی را که وقت دادرسی به مخاطب ابلاغ واقعی می‌شود و متهم از وقت دادرسی مطلع گردید و با این وجود در جلسه دادرسی حاضر نمی‌گردد، در صورت تشکیل جلسه و صدور رای در این زمینه باید رای صادره حضوری محسوب شود. علت تفاوت گذاشتن قانونگذار در امور کیفری و مدنی که ابلاغ واقعی اوراق را موجب حضوری محسوب شدن رای دانسته مشخص و معلوم نیست. از سوی دیگر قانونگذار حضور در جلسه دادرسی را فقط موجب حضوری دانستن رای محسوب کرده و مواردی را از قبیل حضور متهم در مرحله انجام تحقیقات مقدماتی در مرجع انتظامی و دادسرا و تفهیم اتهام به نامبرده و ارایه دفاعیات ماهوی در این زمینه پس از اطلاع از اتهام انتسابی و دلایل موجود در این زمینه و همچنین حضور در مرحله تحقیقات مقدماتی در دادگاه را فاقد آثار در خصوص حضوری بودن رای دانسته و چنین فردی که در زمان جلسه دادرسی با وجود ابلاغ و اطلاع از موضوع و وقت دادرسی و ارایه دفاع و دلیل در مرحله تحقیقات حاضر نشود، رای صادره در این زمینه را غیابی محسوب نموده است.

ب: توسعه و گسترش زمان و فرجه خواهی
تا قبل از تصویب قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به موجب قوانین سابق (قبل و بعد از انقلاب) مهلت اعتراض نسبت به رای غیابی ده روز از تاریخ ابلاغ واقعی بود. در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ یکی از اصول و قواعد کلی که به صراحت مورد تاکید قانون قرار گرفت قاعده و اصل سرعت در دادرسی و رسیدگی در کوتاهترین زمان ممکن است به نحوی که قانونگذار علاوه بر تاکید در سرعت در دادرسی اعلام نمود محاکم از هر گونه اقدامی که موجب تاخیر در رسیدگی می‌شود، باید پرهیز و اجتناب نمایند. اما در باب رسیدگی غیابی قانونگذار در مواردی این اصل را نادیده گرفته است و بر خلاف اصول و مبانی مهم مورد اشاره و قوانین سابق مهلت اعتراض به خواهی را افزایش داده و مدت طولانی تری را جهت امکان اعتراض و خواهی مورد اشاره و تصریح قرار داد مهلت اعتراض و خواهی برای اشخاص مقیم کشور بر اساس مفاد ماده ۴۰۶ قانون مزبور بیست روز و برای اشخاص مقیم خارج از کشور دو ماه از تاریخ ابلاغ واقعی در نظر گرفته شد. در صورتی که رای ابلاغ قانونی شده باشد بر اساس تبصره ۲ ماده ۴۰۶ قانون مزبور محکوم علیه می‌تواند ظرف بیست روز از تاریخ اطلاع و خواهی کند. اطلاع یا عدم اطلاع امری ذهنی است و باید به کمک دلایل و قراین معلوم گردد. اگر دلیل و قرینه‌ای دال بر اطلاع متهم وجود نداشته باشد در ابلاغ قانونی اصل بر عدم اطلاع بوده و همین اصل استصحاب شده و او بی اطلاع فرض می‌شود. (خالقی، ۱۳۹۵، ۱۴۱)

مشخص نیست که قانونگذار با وجود اعتقاد به اصل سرعت در دادرسی و تاکید به رعایت آن چگونه خود به چنین اصل و قاعد های پایبند و ملتزم نبوده است. به نظر می‌رسد در نظر گرفتن فرجه و زمان بیشتر جهت اعلام یا عدم اعلام اعتراض و خواهی از سوی متهم به خصوص نسبت به فردی که در دادسرا حاضر شد و از مفاد شکایت و دلایل مطلع گردید برخلاف مبانی و اصول و قواعد دادرسی مورد تاکید در مواد اولیه قانون بوده و از جمله آسیبها و نواقص موجود در قانون جدید در راستای طولانی نمودن روند و مدت دادرسی بوده و در نتیجه موجب تضییع حقوق شاکی می‌گردد.

ج: پذیرش مطلق اعتراض

بر اساس یک اصل عقلی و منطقی که مورد پذیرش عرف و قانون قرار گرفته رای محکومیت باید مستند و مستدل باشد و این موضوع قاعده کلی مورد تاکید فقها و قانونگذار بوده و شامل آرای محکومیت حضوری و غیابی می‌شود. از سوی دیگر اصل و قاعده کلی این است که اعتراض باید مستدل و موجه باشد. صرف اعتراض بدون ارایه و بیان دلیل و جهات اعتراض یا درخواست مهلت جهت رد دلیل نباید موجب خدشه و ایراد به موضوع اثبات شده تلقی و محسوب شود. همان گونه که گفته شد پس از دستگیری یا حضور متهم باید مفاد رای صادره به ایشان ابلاغ و تفهیم شود. در قانون سابق به صراحت اعلام شد که پس از رسیدن تقاضای خواهی دادگاه بلافاصله وارد رسیدگی می‌شود و دلایل و مستندات و مدافعات محکوم علیه را بررسی می‌کند و چنانچه موثر نباشد رای را تایید می‌نماید. در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ صرف اعتراض هر چند غیر موثر و بدون دلیل مورد پذیرش قرار گرفت.

د: ضرورت تشکیل جلسه دادرسی به صرف خواهی

با استنباط از مقررات قانونی و اصول حقوقی حضور یا عدم حضور متهم تأثیری در رسیدگی دادگاه و بی طرفی و استقلال آن و بررسی دقیق دلایل ابرازی از سوی شاکی و دادستان و انجام هرگونه اقدام لازم در راستای کشف واقع و مستدل و موجه بودن رای ندارد. بنابراین همان گونه که بیان شد صرف اعتراض و خواه بدون ارایه دلیل و بدون ایراد خدشه به دلایل و جهات استنادی مندرج در دادنامه غیابی نباید موجهی برای پذیرش اعتراض وی و ضرورت تشکیل جلسه رسیدگی باشد. به موجب ماده ۲۱۸ قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری ۱۳۷۸ پس از خواهی دادگاه بلافاصله مدارک و مستندات معترض را بررسی می‌کرد و اگر تأثیری در بی اعتباری رای نداشت بدون تعیین وقت رسیدگی اعتراض رد و رای تایید می‌شد. وقت رسیدگی فقط در موردی بود که اعتراض مستدل و موثر در بی اعتباری رای بود و یا بررسی مدارک و مستندات مستلزم تحقیق بیشتر بود. بر خلاف قانون سابق به موجب مفاد ماده ۴۰۷ قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به صرف اعتراض و خواهی از سوی متهم یا وکیل وی دادگاه الزام دارد که وقت رسیدگی تعیین نماید و طرفین را دعوت و احضار نماید و پس از بررسی ادله و دفاعیات و خواه تصمیم مقتضی اتخاذ نماید و دادگاه قبل از وقت رسیدگی نمی‌تواند در خصوص رد یا قبول اعتراض و تایید یا نقض رای اظهار نظر نماید. به لحاظ سکوت قانون و کلی و مطلق بودن ضرورت پذیرش اعتراض و تشکیل جلسه رسیدگی اعتراض به اصل محکومیت و یا نوع و میزان آن و یا حتی عدم اعمال تخفیف یا نهادهای ارفاقی از سوی دادگاه در دایره شمول اعتراض و خواهی قرار می‌گیرد. گسترش دامنه شمول و عدم شفاف سازی در این زمینه و لزوم تشکیل جلسه دادرسی برای رسیدگی به هر گونه اعتراض هرچند بدون مدرک و مستندی در بی اعتباری رای مورد اعتراض، از جمله مواردی است که موجب تضییع حقوق شاکی و جامعه در تاخیر در رسیدن به حق خود و موجب طولانی شدن روند دادرسی بوده و بر خلاف اصل سرعت در دادرسی است و از سوی دیگر موجب استفاده ناروای متهم و وکیل وی از خلاها و نواقص قانونی می‌شود.

نتیجه گیری

یکی از مواردی که موضوع زمان در آن قابل توجه است موضوع دادرسی غیابی است. در این زمینه باید سازوکاری در نظر گرفته شود که تعادلی بین حقوق طرفین پرونده و جامعه ایجاد شود. با توجه به مفاد قانون و اصول حقوقی ملاک و معیار غیابی بودن رای عدم حضور متهم و وکیل وی در جلسه رسیدگی و عدم ارایه دفاعیات می‌باشد. همچنین حضور متهم در جلسه دادرسی مگر در

موارد استثنایی ضروری نیست و صرف حضور در جلسه رسیدگی بدون انجام هرگونه دفاعی یا اعمال حق سکوت که مورد پذیرش قانون و اسناد بین المللی است و صرف تقدیم لایحه بدون ورود به ماهیت پرونده و رد شکایت موجب حضوری بودن رای و نداشتن حق واخواهی از سوی محکوم علیه است. از سوی دیگر وظیفه شاکی و دادستان طرح شکایت در مرجع قضایی و ارایه دلیل بوده و وظیفه مرجع قضایی به عنوان نماینده حکومت و جامعه اطلاع و آگاهی متهم از طرح شکایت و ارایه مهلت معقول جهت حضور و تدارک دفاع به متهم و رسیدگی به موضوع در سریع ترین و کوتاهترین زمان ممکن می باشد. بنابراین می توان از ملاک و معیارهای اعلام شده و وحدت ملاک از حضوری بودن رای پس از اعتراض واخواهی هر چند بدون حضور و ارایه لایحه از سوی متهم استنباط کرد که آن چه که در واقع و حقیقت مهم و اساسی است اطلاع و آگاهی متهم از شکایت و دلایل آن می باشد و حضور یا عدم حضور متهم در حقیقت فاقد ارزش و اعتبار است. بنابراین منطقی و عقل ایجاب می کند هرگاه احراز کردیم که متهم از شکایت شاکی یا ادعای دادستان مطلع شد و آگاهی یافته و با وجود اعطای فرصت جهت حضور و تدارک دفاع حاضر نگردید یا در جلسه تحقیق مقدماتی و دادرسی حاضر شد و در ادامه متواری شد یا از دست مامورین فرار نمود و در جلسه رسیدگی حاضر نگردید و عذر موجهی اعلام نکرد به نوعی شکایت را پذیرفته و یا از حق خود اعراض کرد. بنابراین اعطای فرصت مجدد به وی بدون توجیه منطقی و عقلی و دادن امتیاز بدون جهت بوده و موجب تضییع حقوق شاکی و جامعه در راستای تسریع در دادرسی و تظلم خواهی و احقاق حق خواهد بود. تسریع در دادرسی یکی از حقوق جامعه می باشد به خصوص این که در برخی جرایم انتظار جامعه برخورد سریع می باشد چون اطلاع دادرسی موجب فراموشی و در نتیجه کاهش اثرات واکنش دستگاه قضایی خواهد شد (جانی پور، ۷۰).

از سوی دیگر آن چه که عقل و منطق ایجاب می کند و از مبانی و نظریات فقهی و احادیث و روایات موجود استنباط و احراز می گردد و ورد تاکید و تایید قانون است، مستدل بودن رای و موجه بودن اعتراض است. در متون فقهی و روایات اعلام گردید فرد غایب بر حجت و دلیل خود باقی است. به موجب قانون آیین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب ۱۳۷۸ پس از وصول اعتراض واخواهی بدون ضرورت تشکیل جلسه به مجرد اعتراض در ابتدا به موجه و موثر بودن آن در رای توجه می گردید و در صورتی که دفاعیات و مستندات نیاز به بررسی بیشتر داشت جلسه رسیدگی تعیین می شد. به موجب قانون مورد اشاره و قانون اصول محاکمات جزایی ۱۲۹۰ مهلت اعتراض به رای غیابی ده روز از تاریخ ابلاغ می باشد. از سوی دیگر یکی از اصول دادرسی مورد تاکید و تصریح قانون در سال ۱۳۹۲ و اسناد بین المللی و مبانی فقهی سرعت در دادرسی و اجتناب از هرگونه اقدامی که موجب تاخیر در روند دادرسی است. همچنین به موجب قانون و شرع اعمال حق هر فرد نباید موجب اضرار به حقوق دیگران باشد. در دادرسی غیابی بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ صرف اعتراض بدون دلیل پذیرفته شده و به مجرد اعتراض باید وقت رسیدگی مجدد تعیین شود و مهلت اعتراض به رای غیابی نسبت به قانون سابق بدون توجیه منطقی و بر خلاف اصل سرعت در دادرسی افزایش پیدا کرده و این اقدام موجب تضییع حقوق شاکی و جامعه در راستای تاخیر در رسیدن به حقوق خود خواهد بود. قانونگذار می تواند با اعمال سیاست کیفری مناسب و در نظر گرفتن ضمانت اجرای متفاوت برای حالت های مختلف ضمن این که موجب منصفانه و عادلانه شدن روند دادرسی شود، موجب صرفه جویی در وقت و هزینه دادرسی شود. سرعت در رسیدگی باعث کاهش هزینه ها و بهینه کردن هزینه های عدالت کیفری و جلوگیری اشخاص از روی آوردن به عدالت خصوصی می شود (آقایی جنت مکان، ۱۳۹۶).

منابع

۱. آشوری، محمد. (۱۳۸۸). آیین دادرسی کیفری (جلد اول، چاپ پانزدهم). تهران: انتشارات سمت.
۲. آقای جنت مکان، حسین. (۱۳۹۶). حقوق دادرسی عادلانه و منصفانه (چاپ اول). تهران: انتشارات جنگل.
۳. جانی پور، علی. (۱۳۹۳). دادگاه‌های کیفری اختصاصی (چاپ اول). تهران: شهر دانش.
۴. جعفری لنگرودی، محمد جعفر. (۱۳۸۵). ترمینولوژی حقوق (چاپ ۱۶). تهران: گنج دانش.
۵. حائری طباطبایی، علی بن محمد. (۱۴۱۸). ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام بالدلائل (چاپ اول). قم: موسسه آل البيت(ع).
۶. حجتی-باری، سید مهدی-مجتبی. (۱۳۸۴). قانون مجازات اسلامی در نظم کنونی. تهران: میثاق عدالت.
۷. حسینی شیرازی، محمد. (۱۴۰۹). الفقه (چاپ دوم). قم: دارالعلم.
۸. خالقی، علی. (۱۳۹۵). آیین دادرسی کیفری (جلد ۲، چاپ ۳۱). تهران: شهر دانش.
۹. خالقی، علی. (۱۳۹۳). نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری (چاپ اول). تهران: شهر دانش.
۱۰. خمینی، سید روح الله الموسوی. (۱۳۶۶). تحریرالوسیله (جلد ۲). تهران: دارالعلم.
۱۱. خوئی، سید ابوالقاسم. (۱۴۱۰). مبانی تکمله المنهاج (چاپ ۲۸). قم: مدینه العلم.
۱۲. دهقانی، حسین. (۱۳۸۳). علل اطاله دادرسی مدنی و راه‌های پیشگیری از آن. مجله دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
۱۳. سنگلجی، محمد. (۱۳۸۲). آیین دادرسی در اسلام (چاپ اول). تهران: خط سوم.
۱۴. شاهچراغ، حسین. (۱۳۸۹). معیارهای تمیز اصول دادرسی از تشریفات در رسیدگی‌های حقوقی. تعالی حقوق، شماره ۷، مهر و آبان.
۱۵. شهید ثانی، زین الدین بن علی. (۱۳۸۶ قمری). روضه البهیه فی شرح اللمعه دمشقیه. نجف اشرف.
۱۶. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن. (۱۴۰۷). الخلاف (چاپ اول). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۱۷. عاملی، شیخ حر. (۱۴۰۱). وسایل الشیعه (جلد ۱۸، چاپ پنجم). تهران: المکتبه الاسلامیه.
۱۸. قربانی، علی. (۱۳۹۰). دادرسی منصفانه در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر (چاپ اول). قم: حقوق امروز.
۱۹. کاظمی گلوردی-علیزاده، محمدرضا-جوادی. (۱۳۹۱). دادرسی غیابی در پرتو قواعد فقهی. فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۹.
۲۰. گلدوست جویباری، رجب. (۱۳۸۹). کلیات آیین دادرسی کیفری (چاپ پنجم). تهران: جنگل جاودانه.
۲۱. محقق داماد، مصطفی. (۱۴۰۶). قواعد فقه (چاپ دوازدهم). تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.
۲۲. محمدی، کنگ سفلی. (۱۳۹۴). دادرسی عادلانه در قلمرو کیفری ایران (چاپ اول). تهران.
۲۳. مهاجری، علی. (۱۳۸۵). آیین قضاوت در محاکم ایران (چاپ سوم). تهران: انتشارات فکر سازان.
۲۴. مهاجری-پورعرب، علی-رضا. (۱۳۸۱). حکم غیابی در فقه اسلام و حقوق ایران (چاپ اول). تهران: خط سوم.

۲۵. نجفی، محمد حسن. (۱۳۶۷). جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام (جلد ۳). تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۲۶. وروایی، اکبر و حریری، مهدی. (۱۳۹۵). دادرسی عادلانه و منصفانه (چاپ یکم). تهران: آریاداد.